

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ БАЛАЛАР ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ОБЪЕКТІСІ

Мұқабай Жанбота Бектасқызы

zhanboootta@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Әлеуметтік ғылымдар факультеті, «Әлеуметтік жұмыс»
мамандығының 4 курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Байғабылов Н.О.

Қоғамның белгіленген нормалары мінез-құлықпен тығыз байланысты, алайда нормалардан ауытқу да жиі байқалады. Әлеуметтік нормалар кең мағынада былай түсініледі: «жеке адамдар мен әлеуметтік топтардың әлеуметтік өзара әрекеттесуінің реттілігін мен тұрақтылығын қамтамасыз етуге арналған жалпыға бірдей танылған ережелер, мінез-құлық үлгілері, қызмет стандарттары. Қоғамда қолданылатын нормалардың жиынтығы әр түрлі элементтері өзара байланысты біртұтас жүйені құрайды».

Жоғарыда аталған Е. В. Змановскаяның «Девиантология: Девиантты мінез-құлық психологиясы» кітабында әлеуметтік норма ұғымы былай анықталады – «әлеуметтік қауымдастық (топ, ұйым, сынып, қоғам) өз мүшелеріне белсенділік пен қатынастарды реттеу мақсатында қоятын талаптар мен үміттердің жиынтығы». Әлеуметтік нормаларға моральдық, құқықтық, діни, этикалық нормалар жатады.

Өзінің оқу құралдарында педагогика ғылымдарының докторы С. В. Тетерский: девиантты мінез-құлықты мынандай әлеуметтік нормалардан ауытқулар тұрақты түрде көрінетін мінез-құлық ретінде анықтайды:

«1. пайда қорлық бағдар (материалдық, ақшалай, мүліктік пайда алуға ұмтылумен байланысты құқық бұзушылықтар мен теріс қылықтар);

2. агрессивті бағдар (тұлғаға бағытталған әрекеттер: қорлау, бұзақылық, ұрып-соғу);

3. әлеуметтік-пассивті бағдар (белсенді қоғамдық өмірден кетуге ұмтылу, өз міндеттерінен жалтару, жеке және әлеуметтік мәселелерді шешкісі келмеу: жұмыс пен оқудан жалтару, қаңғыбастық, алкоголь мен есірткіні тұтыну, уытты заттар, суицид)»

Тұлғаның девиантты мінез-құлқының факторлары мидың зақымдануы, жүйке жүйесінің қасиеттері, гормондардың әсері, тұқым қуалаушылық және әлеуметтік факторлар болуы мүмкін. Қазіргі білім девиантты мінез-құлықтың белгілі бір түрі емес, девианттылықтың пайда болу ықтималдығын арттыратын белгілі бір жеке типологиялық қасиеттер тұқым қуалайды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Көптеген ғалымдар «девиантты мінез-құлық» ұғымына анықтама бере отырып, мінез-құлықты әлеуметтік реттеудегі бұзылуларға назар аударады. Осылайша, жеке тұлғаның девиантты мінез-құлқы - бұл жалпы қабылданған немесе ресми түрде белгіленген әлеуметтік нормаларға (заңдарға, ережелерге, дәстүрлерге және әлеуметтік көзқарастарға) сәйкес келмейтін мінез-құлық. Девиантты мінез-құлықты нормадан ауытқитын мінез-құлық ретінде анықтағанда, әлеуметтік нормалардың өзгеретінін есте ұстаған жөн. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, девиантты мінез-құлықты кез-келген емес, қазіргі уақытта белгілі бір қоғам үшін ең маңызды әлеуметтік нормаларды бұзу деп түсіндіруге болады.

Е. С. Суркова өзінің «Балалар мен жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқы» атты ғылыми жұмысында: «оқу сәтсіздіктері мен девиантты мінез-құлықтың бастаулары педагогикалық және әлеуметтік немқұрайлылықта, физикалық және психикалық денсаулық жағдайындағы әртүрлі ауытқуларда жатыр. Көп жағдайда мінез-құлықтағы ауытқулар туа біткен психикалық және физиологиялық ақауларға байланысты емес, отбасындағы және мектептегі дұрыс емес тәрбиенің салдары болып табылады» деген.

Отбасы баланың дүниетанымы мен мінез-құлқының қалыптасуына негізгі әсер етеді, өйткені тәрбие процесі оның жеке басының барлық жақтарына әсер етеді. Баланың ортасы -

оның алғашқы әлеуметтенуі. Қоршаған орта баланың қандай нормаларды игеретініне және оның өмір бойы қандай құндылықтарға жетелейтініне әсер етудің маңызды аспектісі болып табылады. Балалық шақта адамгершілік ұғымдары, оның мінез-құлқын анықтайтын моральдық-этикалық құндылықтар мен нормалар ауызша және вербалды емес түрде қалыптасады.

Жеке тұлғаны қалыптастырудың ең қиын кезеңі-жасөспірімдік шақ, бұл кезде ата-аналармен қарым-қатынас жаңа кезеңге өтеді. Баланың отбасы мен отбасылық байланыстарының, әсіресе жасөспірім кезіндегі әсерінің маңыздылығы айқын және дәлелденген. Отбасы-жылулық пен қолдаудың, өмірлік тәжірибенің көзі. Осы кезеңде бала туу қарым-қатынасы жасөспірімнің жеке ерекшеліктеріне (мінезіне, темпераментіне) және, әрине, отбасының психологиялық атмосферасына, тәрбие стиліне, отбасының материалдық және әлеуметтік жағдайына байланысты. Әр түрлі себептермен анасымен эмоционалды қарым – қатынастан айырылған балалар немесе жасөспірімдер, ересектер сияқты, қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Девиантты мінез-құлық пәнаралық зерттеудің объектісі болғандықтан, оның түрлері мен формаларының көптеген жіктелімдері бар. Мінез-құлық бұзылыстарының медициналық жіктелуі тек патологиялық формаларды ескереді және таза медициналық критерийлерге негізделген. Жасөспірімге тән мінез-құлық бұзылыстарының ішінде, атап айтқанда, мыналарды ажыратуға болады: гиперкинетикалық бұзылулар және әртүрлі мінез-құлық бұзылыстары.

«Балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқы» ғылыми жұмысында психология ғылымдарының докторы, профессор Л.Б. Шнейдер мынандай жіктеуді береді: «Жасөспірім кезіндегі мінез-құлықтың негізгі бұзылыстары мынандай санаттарға бөлінеді:

1. Сабаққа келмеу (жекелеген сабақтар, тұтас оқу күндері);
2. Үйден қашу;
3. Ұрлық;
4. Тонау (қауіп немесе күш қолдану арқылы);
5. Төбелеске қатысу;
6. Жиі қақтығыстар (сынып жетекшісімен, жеке мұғалімдермен, мектеп әкімшілігімен, отбасы мүшелерімен, сыныптастарымен, құрдастарымен, қарсы жыныстағы өкілдермен және т. б.);

Соңғы жылдары шетелдік және отандық зерттеушілерді зерттеудің ерекше пәні балалар мен жасөспірімдердің қоғамда белгіленген ережелерден ауытқуы (девиантты мінез-құлық) отандық және шетелдік әдебиеттерді, ғылыми-зерттеу практикасын талдау девиантты мінез-құлқы бар балалармен және жасөспірімдермен әлеуметтік жұмыс балалардың психологиясын терең білуге негізделгенін көрсетеді. Мінез-құлықтағы ауытқулар туа біткен психикалық және физиологиялық ақауларға байланысты емес, отбасында және мектепте, жасөспірімнің ортасында дұрыс емес тәрбиенің салдары болып табылады. Елдің ауыр экономикалық жағдайы, көптеген өткір әлеуметтік проблемалар қоғамда елеулі қақтығыстарға әкелді. Бұл процестер әсіресе жас ұрпаққа қатты әсер етті. Халықтың осы тобының арасында нигилизм, демонстрациялық мінез-құлық күшейіп, қатыгездік пен агрессивтілік көріністерінің саны артты, жасөспірімдер қылмысының деңгейі күрт өсті. Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу, олардың тұрақты мінез-құлқын қалыптастыру мәселелерін шешу үшін әлеуметтік жұмыс мамандары ерекше назар аударады.

Балалар мен жасөспірімдердің ауытқуының алдын алу тәсілдері: отбасының тиімді қатысуын қамтамасыз ету, физикалық және психикалық ауытқулары бар жасөспірімдер үшін өмірлік перспективаны құруға көмектесу, білім беру мекемелерінің қызметін жетілдіру, жасөспірімдерді жұмысқа орналастыруға ықпал ететін органдардың қызметі, қолайсыз отбасылардан шыққан жасөспірімдерге, басқа да тәуекел топтарына қатысты арнайы міндеттерді бөліп көрсете отырып, кәмелетке толмағандардың бос уақытын ұйымдастыратын мекемелердің қызметі, отбасы мен кәмелетке толмағандарға әлеуметтік қорғау және көмек қызметтері.

Менің ойымша, отбасы және қоғам мінез-құлқының қалыптасуына негізгі әсер етеді, өйткені тәрбие процесі оның жеке басының барлық жақтарына әсер етеді. Баланың ортасы - оның алғашқы әлеуметтенуі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Азарова Л.А. Девиантное поведение и его профилактика. Учеб.метод. комплекс. — Минск : ГИУСТ БГУ, 2009. С. 110-117.
2. Асильдерова М.М. Семейные традиции и обычаи их воспитательные возможности в социализации детей // Материалы Международной научно-практической конференции «Гуманизация инновационного образования в современных условиях-перспективы и достижения», Известия ДГПУ. Т.12. №1.2018 – Москва, 20.С.
3. Ахмедпашаева К.А. Образовательная политика в области воспитания личности учащегося. Проблемы воспитания личности молодого человека в образовательном процессе: материалы Междунар. Научно-практ. Конф. (Махачкала, 29 марта 2013г.(Ч. 1) С. 360-363
4. Васягина Н. Н. Предикторы делинквентности подростков / Н. Н. Васягина // Проблемы девиантного поведения подростков в современном обществе. Всероссийская научно-практическая конференция 29-30 октября 2015: сборник материалов. – Южно-Сахалинск : Изд-во ИРОСО, 2015. С. 25- 29.
5. Визель Т.Г. Девиантное поведение подростков: теории и эксперименты Монография, Тула, 2007. С. 210-212

УДК 314.04

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ АЗШЫЛЫҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ БАЛА ӨМІРЛІК БАҒДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Мұрат Аружан Талғатқызы

aruzhaan.m16@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультетінің 1 курс магистранты, Астана, Қазақстан

Аннотация: Жыныстық-жас құрылымының өзгеруіне байланысты Қазақстанда этникалық азшылықтардың балалары мен жастарын әлеуметтендірудің жаңа арналары қалыптасуда. Соған орай, бүгінгі таңда әйелдер жеке тұлғаны қалыптастыруда және көбейтуде үлкен рөлі бар. Қазақстанның этникалық азшылық әйелдерінің рөлін айқындау процесінде балалардың құндылық бағдарларының қалыптасуын негіздеуге болады. Бұл жұмыста этникалық азшылықтардың әйелдері мен балалардың әлеуметтенуі және олардың өмірлік құндылықтары арасындағы ұсынылған байланыс талқыланады. .

Негізгі ұғымдар: этнос, этникалық азшылық, баланың әлеуметтендіруі, баланың өмірлік бағдары, ана мен бала әлеуметтануы ;

Қазақстан-көптеген этникалық топтардың өкілдері тұратын көпұлтты мемлекет. Этникалық азшылықтар халықтың едәуір бөлігін құрайды және қазақстандық қоғамның дамуына өз үлестерін қосады. Қазақстанда балалардың өмірлік бағдарын қалыптастырудағы этникалық азшылық әйелдердің рөлі маңызды және маңызды болып табылады.

Этникалық азшылықтардың әйелдері отбасында шешуші рөл атқарады, бұл балаларды тәрбиелеу мен өмірлік бағдарлауды қалыптастырудың негізі болып табылады. Олар балаларға өз халқының мәдени дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын жеткізеді, бұл олардың жеке басы мен ұлттық мақтанышын сақтауға көмектеседі. Этникалық азшылықтардың әйелдері балаларды әлеуметтендіру функциясын орындайды, оларға өз халқының тілін, әдет-ғұрпын, діні мен мәдениетін үйретеді.